

ՆԱԹԱՆԱՅԷԼ ԲԵՍՔՈՎԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ ՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ

ԱՐՄՈՒԻ ԲԱԽՉԻՆԵԱՆ

Իր պատմութեան ծանր օրերին օգնութեան ձեռք մեկնած օտար մարդասէրներին երախտագիտութեամբ չիշող հայ ժողովրդի ներկայ սերնդին անձանօթ է մնացել նրա մեծ բարեկամ Նաթանայէլ Բեսքովի անունը: Այս նշանաւոր շուէղ հասարակական գործչի համար մի քանի տասնամեակ հայկական հարցը եղել է ուշադրութեան կենտրոնում: Նորուեգիացի Ֆրիդրիֆ Նանսէնի եւ գերմանացի Եոհաննէս Լեփսիուսի պէս նա եւս առաջին համաշխարային պատերազմից յետոյ ձգտել է եւրոպական հանրութեան ուշադրութիւնը բեւեռել դէպի մեծ տէրութիւնների ձեռքին խաղալիք դարձած հայ ժողովրդի իրաւունքները: Բեսքովի հայանպաստ գործունէութիւնն առաւելապէս կապուած է 1915 թ. Մեծ Եղեռնից փրկուած որբերի եւ ալրիւների համախմբման, նրանց համար կեանքի եւ աշխատանքի պայմաններ ապահովելու կազմակերպման հետ:

Նաթանայէլ Բեսքովը (1865-53) եղել է Դիւրսհոլմի դպրոցի ռեկտոր, աստուածաբանութեան դոկտոր, ուսուչապետ: Հեղինակ է աստուածաբանութեանը եւ այլ թեմաների վերաբերող 40-ից աւելի գրքերի ու գրքոյկների: Հասարակական աշխատանքը կազմել է նրա գործունէութեան գլխաւոր մասը: Նա եղել է «Քրիստոնէական միջազգային շարժում» կազմակերպութեան խորհրդի անդամ եւ այդ միութեան Եռեղիայի մասնաճիւղի նախագահը: 1920-ից սկսած Բեսքովը զբաղուել է նաեւ Հայաստանի եւ հայ ժողովրդի խնդիրներով: Հայութեանը վերաբերող նրա առաջին յօդուածը լոյս է տեսել 1920-ի Դեկտեմբերին, շուեդական կենտրոնական *Դագենա Նիուհեթէր* (օրուայ նորութիւններ) թերթում, «Հայ ժողովրդի տառապանքը» վերնագրով: Հայ ժողովրդի մասին քիչ տեղեկութիւններ ունեցող շուէղ ընթերցողին Բեսքովն ընդհանուր ծանօթութիւն է տուել այդ ազգի վերաբերեալ եւ ներկայացրել առաջին աշխարհամարտի ժամանակ նրան բաժին հասած փորձութիւնները:

1921-ի Փետրուարի 9-12-ին Ստոկհոլմում հանդիպել են սկանտինաւեան չորս երկրների ներկայացուցիչներ, քննարկելու համար Հայաստանին օգնութիւն ցուցաբերելու հարցը: Խորհրդաժողովը որդեգրել է երկու ուղղութիւն: Առաջինը՝ ազդել սկանտինաւեան քաղաքական շրջանակների վրայ, որպէսզի պետութիւններից մէկը մանդատաւոր լինի Օսմանեան կայսրութեան կազմալուծումից յետոյ անկախացած Հայաստանի հանրապետութեան համար: Երկրորդը՝ փրկել Եղեռնի հետեւանքով մահմեդական տներում գտնուող հայ կանանց եւ երեխաներին ու նրանց համախմբող մի գաղութ հիմնել: Խորհրդա-

ժողովի ընթացքում Հայաստանին օգնելու համար բարեգործական կոմիտեիներ են հիմնուել չորս սկանտինաւեան երկրներում: Շուեդական կոմիտեի անդամներ են ընտրուել Նաթանայէլ Բեսքովը, ուսուցչապետ Հայմար Հոլմքվիսթը Լունդ քաղաքից, եկեղեցական Հագբարդ Իսբերգը Մալմէօից, աստուածաբան Եունաթան Եուլէնն Ուփսալայից, քահանայ Սամուէլ Թիսէլը Ստոկհոլմից, բանասէր Դագնի Թորվալը Ստոկհոլմից եւ Եոն Վոքսթրիոմը Նուրբուից: Բեսքովի հրատարակած Քրիստոնէական Հանրային Կեանքի Միութեան Տեղեկագրում, շուեդական հայանպաստ կոմիտէն հրատարակել է դիմում, «Փրկել Հայաստանը» վերտառութեամբ՝ (1921 Փետրուար-Մարտի համարում) որտեղ շուէդ հասարակութեանը կոչ է արուել իրենց լուծան ներդնել հայ գաղթականութեան եւ Հայաստանի փրկութեան գործում: Այնտեղ մանաւորապէս ասուել է հետեւեալը. «...Շուեդական կոմիտէն ուզում է ջերմօրէն դիմել շուէդ ժողովրդին, որ նա գործնականօրէն տեղեկ պահի հայ ժողովրդին, որ նրանք Հիւսիսում ունեն բարեկամներ, որոնք մարդկային համերաշխութեամբ ցանկանում են նրանց կողքին լինել»²:

Կոմիտէի կոչն անարձագանգ չի մնացել. այդ է վկայում նոյն Տեղեկագրի, 7-9րդ միացեալ համարում հրատարակուած նուիրատուների ցուցակը, որոնց նուիրատուութիւնների շնորհիւ 1921ի Մարտի 9ից մինչեւ Նոյեմբերի 21ն ընդհանուր հաշուով հաւաքուել է 11,294,91 շուեդական քրոն: Այդ գումարը փոխանցուել է Հայաստանի Հանրապետութեան Սովեարնների Գերմանական կոմիտէին:

Նոյն թուականին շուեդական հայանպաստ կոմիտէն շուեդական հանրութեանը հալկական հարցին ծանօթացնելու նպատակով լոյս է ընծայել չորս գրքոյկ, որոնցից երեքը թարգմանութիւններ են գերմաներէնից (Եոհաննէս Լեփսիուսի՝ Մի քրիստոնեայ ժողովրդի կործանումը, Մարտին Նիեպպգէի՝ Այն ապրումները, որ ունեցել է մի գերմանացի դասախօս 1915ին ասիական թուրքիայում, եւ Ինչպէ՞ս տեղի ունեցաւ հայերի բռնագաղթը, իսկ չորրորդը՝ Նաթանայէլ Բեսքովի «Մի Նահատակ ժողովուրդ 20րդ դարում գրութիւնն է»): Այստեղ շուէդ մարդասէրն անդրադարձել է եւրոպական պետութիւնների կողմից Հայաստանին մանդատ տալու անհրաժեշտութեանը):

Ինչպէս յայտնի է, 1920ի Սեւրի հաշտութեան պայամանագրով Օսմանեան կայսրութիւնից անջատուած Իրաքը եւ Պաղեստինը որպէս մանդատային տարածքներ տրուել են Անգլիային, իսկ Սիրիան եւ Լիբանանը Ֆրանսային: Արեւմտեան տէրութիւններից ոչ մէկը չի ցանկացել մանդատաւոր լինել Հայաստանի համար, ելնելով իր քաղաքական-տնտեսական շահերից: Այս հարցի շուրջ շուեդական խորհրդարանում մի շարք բանավէճեր են եղել, միջանի պատգամաւորներ պահանջել են որ Շուեդիան իր վրայ վերցնի Հայաստանի մանդատը: Բեսքովն այս հարցի կապակցութեամբ հանդէս է եկել հրապարակային ելույթներով եւ միջանի անգամ գրել մամուլում:

«Մենք սկանստինաւեան ժողովուրդներս ունեցել ենք եւ ունենք այն առաւելութիւնը, որ տարբեր ձեւերով կարողանանք օգնել պատերազմի գրկանքներից տուժածներին: Ոչ ոք չի ցանկանում մանդատաւոր լինել Հայաստանի համար, քանի որ, - ինչպէս ասուել է,- այնտեղ չկայ նաւթ, այնտեղ միայն հայեր կան»: Եւ այստեղ մենք, Սկանստինաւալի ժողովուրդներս մի պարտականութիւն ունենք, որ մեզ է սպասում: Միջազգային համաժողովը ժընեւում⁵, Հայաստանի համար մանդատաւոր գտնելու համար յատկապէս դիմեց սկանստինաւեան երկրներին: Դա մեծ պատիւ է մեզ համար... Մենք առանձնաշնորհ ենք ստացել մեծ մասշտաբով օգնելու համար մի տառապեալ ժողովրդի պատերազմի զոհերին»⁶:

Շուեդիայի պետական շահերը եւս նրան թելադրել են Թուրքիայի հետ յարաբերութիւնները չվատացնելու համար մանդատ չտալ Հայաստանին: Այնժամ Բեսքովն իր ողջ եռանդը կենտրոնացրել է հայ գաղթականութեան խնդիրների վրայ: Վերոյիշեալ Տեղեկագիրը, որը լետագայում կոչուել է պարզապէս «Քրիստոնէական Հանրային կեանք», 1920ականներին տեղ է տուել Բեսքովի ստորագրութիւնը կրող տասնեակ յօդուածների, որոնցում նա տուեալներ է հաղորդել հայ գաղթականների վիճակի մասին՝ Կ. Պոլսում եւ Մերձաւոր Արեւելքում, եւրոպական այլ նպաստամատոյց միութիւնների հայանպաստ գործունէութեան եւ դարձեալ՝ շուէդ ժողովրդի կողմից հայկական մի գաղթական հիմնելու մասին: Հայկական հարցը քննարկման խնդիր է եղել 1922ի ամրանը Սոննթագբերգում Քրիստոնէական Միաւորում շարժման հանդիպման ժամանակ, որի ընթացքում Շուեդիայի կողմից առաջարկուել է հայկական հարցի մասին յատուկ գրութեամբ դիմել Ազգերի Լիգային: Սոյն գրութիւնն անդրադարձել է հայկական հարցի պատմութեանը 1878ի Բերլինի համաժողովից մինչեւ ներկայ փուլը եւ ներկայացրել ապագայ որոշակի անելիքներ՝ կապուած հայազաղութի ստեղծման հետ: Սոյն յօդուածը Բեսքովից բացի ստորագրել են նաեւ Քրիստոնէական շարժման խորհրդի նախագահ Հենրի Հոջքինը եւ գլխաւոր քարտուղար Օլիւրը Դրայլըրը⁷:

1923ին Դանիայում կայացած միջազգային մի համաժողովում Հայկալում հայ գաղթականների մէջ աշխատող միախոնքուհի Քարէն Եփփէն ելուի է ունեցել հայկական հարցի վերաբերեալ: Վերջինս լետագայում գրել է, որ որպէս իր ելուիի արդիւնք շուեդական խմբակցութիւնը Նաթանայէլ Բեսքովի ղեկավարութեամբ որոշել է իրենց ծրագրած հայազաղութի կազմակերպման փորձը ձեռնարկել հենց Միրիայում¹⁰: Այդպէս, 1924ին Միրիայում շուեդական կոմիտէի ջանքերով ծնունդ է արել Թէլ Արմէն հողագործական գաղութը, որտեղ եղեւնից փրկուած եւ մահմեդական գերութիւնից ապաստուած հայ կանայք եւ որբեր ապահովուել են օթեւանով ու աշխատանքով Քարէն Եփփէի հոգատար հսկողութեան ներքոյ:

1924ի Մարտի 19ին, Ստոկհոլմում Բեսթովի ջանքերով կազմակերպուել է հայ ժողովրդին նուիրուած երեկոյ, որին մասնակցել եւ ելոյթներ են ունեցել մի շարք շուէդ մտաւորականներ՝ արուեստարան Եոնի Ռոսսուալ, երաժշտագէտ Հարտեւելդ, Բեսթովն ինքը խօսել է հայ ազգի պատմութեան մասին, նշելով որ հայերը, հակառակ դարաւոր ստրկութեան եւ պարբերաբար կրկնուող կոտորածների, մինչեւ օրս պահել են իրենց իւրայատուկ ցեղային գծերը եւ քրիստոնէական կրօնը, մնալով եւրոպական մշակութի առաջապահն Արեւելքում: Այդ իսկ պատճառով, ընդգծել է նա, եւրոպացիների պարտականութիւնն է պահել այդ ժողովրդի ֆիզիկական եւ բարոյական գոյութիւնը: Եւ հայ որբերի գաղութում պէտք է նրանց հնարաւորութիւն տրուի ապրել եւ զարգանալ որպէս մարդ եւ հայ¹¹:

Նոյն 1924ին Բեսթովը հրատարակել է Սիրիայում ստեղծուած հայագաղութի մասին իր առաջին գրքովը¹², որի մասին աւելի հանգամանօրէն գրել է 1925ին Սիրիա կատարած այցելութիւնից յետոյ, Պաղեստինում եւ Սիրիայում, եւ Մի շուեդական հողագործական գաղութ հայ գաղթականների համար, գրքովներում (Ստոկհոլմ, 1926-1927)¹³: Այնտեղ հեղինակը մանրամասն խօսել է Թէլ Արմէնի, նրա բնակիչների, Քարէն Եփփէի գործունէութեան մասին՝ գրութիւններն օժտելով արժէքաւոր լուսանկարներով: 1936ին Բեսթովը հրատարակել է հայ իրականութեան վերաբերող իր վերջին գրքովը՝ Այսօրուայ հայ գաղթականները¹⁴: Սրանից յետոյ նա այլեւս հանդէս չի եկել հայութեանը նուիրուած որեւէ գրութեամբ կամ ձեռնարկով: Յիրաւի, նրա անխոնջ հայանուէր ջանքերը շօշափելի արդիւնք են տուել ի դէմս Սիրիայում հիմնուած հայագաղութի, ուստիեւ այլեւայլ աշխատանքներով բազմազարդ գործչի տեսադաշտում հայկական հարցը դադարել է առաջնային լինելուց: Սակայն մինչեւ կեանքի վերջը Նաթանայէլ Բեսթովը հետաքրքրուել է հայ ժողովրդի վիճակով: 1997 Յունիսի 8ին, Ստոկհոլմում շուեդահայ գաղութի հնագոյն անդամներից Պետրոս Զարդարեանը մեզ տեղեկացրեց, որ ինքը 1953ին, Բեսթովի մահուան տարում հանդիպել է ծերունագարդ շուէդ ականաւոր գործիչին եւ հետը երկար զրուցել է հայ ազգի վերաբերեալ:

1996-1997ին Շուեդիա կատարած մեր գիտական գործուղման ժամանակ Ուփսալայի համալսարանի գրադարանում մենք ուսումնասիրել ենք Նաթանայէլ Բեսթովի թողօնները: 1923-1928 թուականների նրա ձեռագրերում, սեւագիր թղթերում բազմիցս լիչուել են Հայաստանը եւ հայ ժողովուրդը: Նրա միջանի անտիպ նամակներում եւ շօշափուել են հայ գաղթականների օգնութիւն ցուցաբերելու վերաբերեալ հարցեր:

Բեսթովի ֆոնդից հրապարակելու նպատակով մենք ընտրեցինք վեց նամակ, գրուած 1922-1927 թուականներին, որոնց նիւթը գերագանցապէս վերաբերում է հայութեանը: Ներկայացուած նամակներից առաջին երկուսի գրադարանային թիւն է Նաթանայէլ Բեսթովի

Ֆոնդ, G 21 af: 14 a, էջ 37-38, (թիւ 1 նամակը), եւ էջ 39-40 (2րդ նամակը): Միւս նամակների գրադարանային թիւն է G 21 af:14 էջեր 72, (թիւ 3 նամակ), 108-110 (թիւ 4ը), 120 (թիւ 5ը) եւ 121-122 (թիւ 6ը): Առաջին երկու նամակները թարգմանել ենք շուէդերէնից, միւսները՝ անգլերէն բնագրից:

Ա¹⁶

Դիւրահոյձ, 18 Յունուար 1922

Տիկին Ինգա Նալբանդեան
Բերքերիոտ

Միրելի Տիկին Նալբանդեան.

Ի սրտէ շնորհակալ եմ Դեկտեմբերի 7ին գրած ձեր նամակի համար: Անշուշտ, մենք չենք կարծում, որ մեր նուիրատուութիւնն օրիորդ Եփփէի¹⁷ գործունէութեանը մեծ էր, սակայն մենք ուրախ ենք, որ կարողացանք անել այդ «Արմենիերվենէն»¹⁸ Եփփէի վերջին նամակի հետ միասին, որ դուք բարեկամաբար ուղարկել էիք Կոթնահագէնից, ես արդէն ստացել եմ: Այն ամէնը, ինչ լսում ենք օրիորդ Եփփէից եւ նրա մասին, այն տպաւորութիւնն է թողնում, որ նա ճիշդ մարդն է ճիշդ տեղում: Ձեր իսկ աշխատանքը ժրնեւում, իհարկէ, ձեր յամառ բողոքները եւս, քիչ նշանակութիւն չեն ունեցել:

Ես հասկանում եմ ձեր վրդովմունքն անգլիական ներկայացուցչութեան վարքագծի հանդէպ եւ ձեր կարծիքն այստեղի մասին: Ես հաճողով կ'ուզէի օգնել ձեզ սկանդինաւեան նպաստների վերաբերեալ ձեր խոստումը կատարելու գործում, միայն թէ իմանայի՝ ինչպէս է հնարաւոր այն իրականացնել: Շուեդական կոմիտէի տնօրինած գումարները հաւաքում են միմիայն հանգանակութիւնների միջոցով եւ կարող են չծառայել այդ նպատակին: Այն էլ ներկայումս, երբ կարիքը մեծ է թէ մեր իսկ երկրում եւ թէ աշխարհի այնքան շատ մասերում, եւ բաւական անյոյս է ժողովրդի մէջ փորձել հետաքրքրութիւն առաջացնել Լիգայի կողմից իրականացուող քաղաքական նպատակների հանդէպ: Եթէ միայն մարդ կարողանար գտնել Մերձաւոր Արեւելքում կապեր ունեցող մի գործարար մարդու, որ ի վիճակի լինէր միանուագ մի մեծ գումար նուիրել... սակայն ես այդպիսի մէկի չեմ ճանաչում: Այդ նպակակով մի շուկայի կազմակերպումն առայժմ հնարաւոր չէ: Ես խորհրդակցել եմ տիկին Մարիքա Շթիերնսթեդթի¹⁹ հետ, սակայն իմ տուած միտքը նրան քիչ կարող էր գրաւել: Բնականաբար մեր մտքում կայ այդ բանը, եթէ հնարաւոր լինի ինչոր ելք գտնել: Եթէ ձեր խոստացած ողջ գումարը հիմա անհնար է գտնել Լիգայի սահմաններում, ապա պէտք է յաղթահարել անհամբերութիւնը՝ կապուած ներկայումս կատարուելիք վճարման հետ:

կոչի մասին առաջարկը, որ այժմ ուղարկում եմ ձեզ, հազիւ թէ ինչ-որ մեծ բան կատարի: Հասարակութեան մէջ կոչը շատ քիչ է եկամուտ բերում եւ հիմա էլ ժամանակն առանձնապէս անտեղի կարող է լինել:

Ինչպէս անձամբ ձեր, այնպէս էլ իմ՝ Հայաստանի համար տարուող աշխատանքների համար նոր տարուայ լաւագոյն ցանկութիւններով Ձերդ հաւատարիմ՝

[Նաթանայէլ Բեսքով.]

Բ

Դիւրահոյժ, 1 Մարտի 1922

Տիկին Ինգա Նալբանդեան
Բիրքերիոդ

Սիրելի Տիկին Նալբանդեան

Հիմա, երբ պատասխանում եմ Փետրուարի 3ի ձեր նամակին եւ Փետրուարի 20ի բացիկին, մի ուժգին զգացողութիւն ունեմ, թէ որքան վատ նուիրեալ եմ ես հայկական գործերի համար: Ես չկարողացայ նախաձեռնել շուկայ կազմակերպելու կամ ժողովրդից հանգանակութիւն հաւաքելու գործերը: Մեծագոյն դժուարութիւնը կապուած է առաւել կամ պակաս օգնականների մեծ քանակի հետ, որոնք անհրաժեշտ են շուկայում: Նոյնը որոշ չափով վերաբերում է նաեւ ցերեկոյթին: Ես կարիք ունեմ թէ՛ անձնական կապերի եւ թէ՛ ժամանակի՝ մի այսպիսի գործի իրականացման համար: Ինչ վերաբերում է հանգանակութեանը, ապա մէկ տարի առաջ մենք մի կոչ ենք հրատարակել բոլոր թերթերում, որը շատ քիչ արդիւնք է տուել: Կրկին նոր կոչ տպագրելը դժուար կը լինի, թերթերը հակուած չեն ընդունել այն, միակ հնարաւորութիւնն այս դէպքում կը լինի այն, եթէ կարողանանք ստանալ որեւէ բարձրաստիճան անձի համաձայնութիւնը՝ իր անունը կոչի տակ առաջինը գետեղելու: Կարծում եմ՝ իսկապէս հնարաւոր է տարուայ մէջ մէկ անգամ փորձել հանգանակութիւն կազմակերպել բոլոր եկեղեցիներում, սակայն նման գործի համար հարկ է ստանալ նորին արքայական մեծութեան թուղթով: Թերեւս անհնարին լինի ցերեկոյթը կազմակերպել Ստոկհոլմում: Յուսայի եւ ապահով կը լինի, եթէ ինքներդ կարողանաք ելույթ ունենալ՝ ձեր ունեցած սլայդների ցուցադրումով: Այն անձը որ անհրաժեշտ նախադրեալներն ունի նման գործի կազմակերպման համար՝ տիկին Մարիթա Շթիերնսթեդթն է: Կարծում եմ, որ գործն առաւել արդիւնաւէտ կը լինի, եթէ դուք գրէք հենց նրան: Անշուշտ, ես չեմ պատրաստուում ինձ գործից հեռու պահել, եթէ տիկին Շթիերնսթեդթը գործն իր վրայ վերցնի՝ ես հնարաւորին չափ կ'աջակցեմ նրան:

Մեթոդը, որ եւ եւ իմ միւս բարեկամներն օգտագործում ենք, գե-
կուցումներն են տարբեր վայրերում: Միւս շաբաթ Գէօթերորդում ես
պիտի գեկուցեմ «Պէ՞տք է արդեօք հայութեան բեկորներն այժմ թող-
նուեն բախտի քմահաճոյքին» թեմայով: Ես թերեւս պէտք է աւելաց-
նեմ, թէ ինչն է ներկայումս ինձ դժուարացնում մի մեծ հանգանա-
կութիւն կազմակերպել Հայաստանի համար. այն, որ բարձր ոլորտ-
ների ուշադրութիւնն այժմ ուղղուած է Ռուսաստանի կարիքների
կողմը, որի պատճառով ամէն մարդ կարող է պատճառաբանել, որ մի
երկրի համար արդէն հանգանակութիւն է գնում: Բայց մենք, բնա-
կանաբար, փորձելու ենք բոլոր ձեւերը, որ կարող են արդիւնաւետ
լինել: Եւ այսպիսով յուսով եմ, որ առաջիկայում մի բան կը լսեմ
տիկին Շթիերնսթեդթից, որից առաջ նա ձեզնից արդէն նամակ
ստացած կը լինի:

Ձերդ հաւատարիմ՝
[Նաթանայէլ Բեսքով]

Գ.²⁰

Դիւրահոյձ, 3 Յուլիսի 1922

Պրն. է. Սենթ Ջոն Քաչփուլ
Լոնդոն

Սիրելի Պրն. Քաչփուլ:

Շատ շնորհակալութիւն Յունիսի 22ի ձեր նամակի համար:

Պիտի խոստովանեմ, որ Հայաստանի համար տարուող մեր աշխա-
տանքը բաւական դանդաղ է ընթանում: Մեզ մեծապէս պակասում է
մէկը, որ կարողանար իր ողջ ժամանակը կամ դրա մեծ մասը նուի-
րել այս գործին: Ես ինքս այնքան գերծանրաբեռնուած եմ աշխա-
տանքով, որ անհնարին է խօսել եւ գրել Հայաստանի մասին այնպէս,
ինչպէս կուզէի անել: Դրանից բացի գնալով աւելի ու աւելի է
դժուարանում Շուեդիայում դրամ հաւաքելը: Մեր բարձր դրամական
ստանդարտի վիճակն աւելի լաւ չէ, քանի որ մեր արդիւնաբերու-
թիւնը մեծ մասամբ կանգնեցուած է, եւ մենք չենք կարողանում վա-
ճառել մեր անմշակ հումքը: Աւելացրէք սրան թուրքական մամուլի
արդիւնաւետ քարոզչութիւնը, որը կասեցնելու համար կը պահան-
ջուի շատ աւելի զօրեղ մի կազմակերպութիւն, քան մերն է: Ես նոր
կարդացի այսօրուայ թերթերից մէկում Անկարայի մամուլի բիւրօյի
յայտարարութիւնը, ըստ որի նրանք ցոյց են տուել, թէ իբր այն ա-
մէնը, ինչ հրատարակուել է վերջին ամիսներին անգլիական թերթե-
րի կողմից թուրքերի՝ քրիստոնեայ փոքրամասնութիւնների հանդէպ
եղած բռնութիւնների մասին ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ քաղաքական կեղ-
ծարարութիւն:

Ես տակաւին չեմ տեսել Դոկտոր Ուարդի²¹ եւ պարոն Եոնայի հա-
ղորդագրութիւնները, ինչի մասին Դուք գրում էք: Շատ ուրախ կը

լինեմ, եթէ կարողանաք ինձ ուղարկել որեւէ հրատարակութիւն, որ ինձ կարող է նիւթ տալ՝ հերքելու համար Անկարայի բիւրոյի հրապարակումը:

Աշնանը մենք կը փորձենք կրկին մի նոր արշաւ սկսել: Հաւանաբար այնժամ մենք ի վիճակի կը լինենք որեւէ նուիրաբաշխում ուղարկել Կոստանդնուպոլսի ձեր որբանոցին: Դուք որեւէ բան չէ՞ք ծրագրում հող գնելու եւ այնտեղի շինութիւնների համար:

Անկեղծօրէն Ձեր՝
[Նաթանայէլ Բեսքով]

Դ²²

Դիւրահոլմ, 19.10.1922

Պատուելի Օլիւրը Դրայէր
Լոնդոն

Սիրելի բարեկամ.

Շատ շնորհակալ եմ Ձեր Հոկտեմբերի 10ի նամակի համար: Ես չէի կարծում, որ դուք անտարբեր էիք Հայաստանի նկատմամբ, բայց դուք պէտք է ներէք ինձ դրա համար: Ես մտահոգուած էի, որ մի լուր ստանամ՝ նախքան Լիգայի ասամպլիան փակուած կը լինէր:

Եթէ ես ճիշդ եմ, ձեր նամակներն ինձ հաղորդում են այն փաստը, որ մեր ինդրագիրը նոյնիսկ զրոյցի ժամանակ մէջտեղ չի բերուել՝ ո՛չ ասամբլիայում եւ ո՛չ քաղաքական յանձնաժողովում: Պիտի խոստովանեմ, որ սա ինձ մեծ հրապարակութիւն պատճառեց: Կարծում եմ, շատ օգտակար կը լինէր, եթէ նրանք հարկադրուած լինէին ոչ միայն դէմ առ դէմ կանգնել խաղաղութեան եւ բարի կամքի այս գործնական առաջարկին, այլեւ պաշտօնական վերաբերմունք ցոյց տային դրա նկատմամբ: Պարոն Միւրէյի առաջարկը՝ փորձել փոխանցել մեր գաղափարն ասամբլիային որպէս օգտակար եւ հնարաւոր քաղաքականութիւն՝ ինչ-որ անհատական մարմնի կողմից ձեռնարկած լինելու համար, ինձ թւում է մէկ այլ բան մեր ծրագրածից: Յանկացած անհատ մարմին հեռու է այն հնարաւորութիւններից, ինչ ունի Ազգերի Լիգան: Յանձնաժողովում ասուել է, որ խորհուրդն արդէն ունի բաւարար քանակութեամբ ուժեր՝ ներկայացուցիչներ ուղարկելու համար անապատներ՝ չբաւարարուած փոքրամասնութեան հետ: Իհարկէ ունի Բայց ինչու՞ չպէտք է օգտագործել այս ուժը:

Վախենում եմ, որ Լիգայում չկան շատ մարդիկ, որոնց սիրտը վրդովմունքով բարախի դէպի ճնշուած փոքրամասնութիւնների հանդէպ գործուած անօրինութիւնները: Յատկապէս դէպի հայ ժողովուրդը, որը կարծես թէ շատ քիչ ունի իսկական բարեկամներ: Ես այնքան էլ համոզուած չեմ, որ պարոն Միւրէյը եւ միւսները, որ բաժանում են նրա տեսակէտերը, իրաւացի են, երբ ասում են, որ մեր

առաջարկներն աւելի շատ վերաբերում են ապագային, քան անյետա-
ձգելի եւ հրատապ ներկային: Դա շատ նման է այն բանին, որ թուր-
քերն ի վիճակի կը լինեն անարդիւնաւետ դարձնել ժողովրդական
Ազգային ժողովը, եթէ այն վերջապէս ապահովի խաղաղութեան մա-
սին կէտերը: Սակայն գաղութի հիմնումը, ինչպէս մենք համաձայ-
նուեցինք, պիտի իրականութիւն դառնայ, որը պէտք է կատարի իր
գործը: Դա բոլորովին էլ նոյն բանը չէ մեզ համար՝ հետեւել քաղա-
քագէտներին, որոնք աւարտած են համարում իրենց գործը: Ինչ վե-
րաբերում է մի այսպիսի գաղութատեղի համար ճիշդ տեղին, ապա
ես համաձայն չեմ այն կարծիքին, որ Կիլիկիան կարող է ամէնայար-
մար վաւրը լինել ճշմարիտ է, որ Արեւելեան Անատոլիան մեծամաս-
նութեամբ դատարկուած է հայ բնակչութիւնից նրանք սպանուել
կամ տեղահան են եղել: Բայց այս տարածաշրջանում նրանց հին տան
տեղն է: Եւ դա նրանց հնարաւորութիւն կը տայ մեծ մասամբ առա-
ւել ապահովութիւն՝ ապրել Հայաստանի հանրապետութեան կողքին,
քան ապրել հայկական փոքրիկ կղզում Կիլիկիայում՝ մահմեդական
աշխարհով շրջապատուած:

Դուք ինձ հարցնում էք, թէ մեր խումբը կարո՞ղ է արդեօք այժմ
հարց բարձրացնել՝ ուղարկելու գաղութատեղեր ապագայ ազգային
ժողովի համար: Կարծում եմ այդ մենք չենք կարող անել: Ամբողջ
գաղափարը հիմնուած է այն կանխավարկածի վրայ, որ ողջ քրիստո-
նէական միջազգային շարժումը պիտի կանգնի այս նախաձեռնու-
թեան գլխին: Աւելին, տակաւին վաղ է հիմա փնտռել յարմար գա-
ղութատեղեր, երբ որ ոչինչ չի արուել՝ նախքան խաղաղութեան
մտցուելը ազգային ֆոյէի հարցի մէջ:

Ձեր նամակում առաջարկում էր նաեւ, որ մեր շարժումը փորձի
աշխատել Նանսէնի կազմակերպութեան ներքոյ եւ նրա հետ համա-
տեղ՝ գաղթականներին ցուցաբերուող օգնութեան գործում: Թէեւ սա
բոլորովին այլ աշխատանք է, քան Ազգային Լիգային մեր առաջար-
կածը, սակայն, անշուշտ, այն նոյն ուղղութիւնն ունի՝ հայերի հան-
դէպ մեր ողջ դիրքորոշման հետ մէկտեղ: Դուք կարծում էք, որ մեր
Շարժումն ինչ-որ հիմնադիրներ ունի այս աշխատանքի համար:
Ինչպէս դուք գիտէք, մենք այստեղ Շուեդիայում յատուկ կոմիտէ ու-
նենք Հայաստանի համար, որն աշխատում է օգնել նպաստամատուց
աշխատանքին եւ գործն առաջ է գնում: Մենք զգում ենք, որ նախե-
ւառաջ մենք պէտք է օգնենք Օրիորդ Քարէն Եփիէի աշխատանքին
Հալէպում: Նա Ազգերի Լիգայի երկու այլ անձանց հետ մէկտեղ լիա-
զօրուած է հնարաւորութեան դէպքում ազատել մահմեդական տնե-
րում գերեզմարուած աղջիկներին եւ երիտասարդ կանանց: Կիլիկիցի
շատ գաղթականներ ապաստանել են նրա մօտ, եւ ես կարծում եմ, որ
նա գերազանց է աշխատում: Համոզուած եմ, որ դուք կը հասկանաք
իմ այն խօսքը, որ մենք չենք կարող շատ բաժին հանել մեր փոքր
պաշարներին: Այժմ մենք ուղարկել ենք յետագայում նոյնպէս կ'ու-

ղարկենք) մի փոքր գումար նաեւ դուրսը Լեփսիուսին²³, որի մեծ աշխատանքը ծախրայեղ տուժեց գերմանական մարկի աղետալի անկումից:

Ես խօսել եմ իմ բարեկամ Թիսէլի²⁴ հետ՝ Քեմալ փաշային²⁵ հեռագիր ուղարկելու առաջարկով՝ իսկական հաշտութեան գործում միջնորդ հանդիսանալու համար: Մենք երկուսս էլ զգում ենք, որ սա շատ փոքր հաւանականութիւն է, որ նա ուշադրութիւն կը դարձնի նման մի հաղորդագրութեանը: Նաեւ ես մտածում եմ, որ այսպիսի մի գործողութիւնը միգուցէ նուազեցնի մեր հնարաւորութիւնները՝ գաղթականի հիմնադրման նախագծի համար առնելու նրա համաձայնութիւնը:

Մենք ուրախ ենք, որ Դուք քննարկել էք մեր առաջարկը գերմանական քարտուղարութեան մասին: Իհարկէ, մենք երբեք չենք պնդում, որ դուք պէտք է այս նիւթի շուրջ խորհրդակցէք Բերլինի խմբի հետ: Գերմանական տարբեր խմբերի լայնօրէն առանձնացուած լինելու պատճառով ես տարակուսում եմ, թէ ինչու չպէտք է Բերլինի խմբի կարծիքին մեծազոյն ուշադրութիւնը չդարձուի: Ինձ թւում է, որ նրանք աւելի, քան միւսները կանգնած են հաստատուն հողի վրայ:

Մի օր ինչ-որ մէկն ասաց, որ դուք եկող ձմեռ ուղեւորութիւն էք նախատեսում Սկանտինաւիա: Սա ճշմարիտ է: Թուտով եմ զգում էք, որ Դուք ջերմօրէն կ'ընդունուէք մեր կողմից:

Եղբայրաբար Ձեր՝
[Նաթանայէլ Բեսքով]

Ե²⁶

Դիւրահոյ, Օգոստոսի 2, 1926

Պարոն Մարշալ Ֆոքս
Բրուքլին, Սիրիա

Սիրելի բարեկամ,

Ես եւ կինս սրտագին շնորհակալութիւն ենք յայտնում ձեր բարութեան համար, որ Դուք մեզ անմիջապէս տեղեակ պահեցիք մեր բարեկամ Ապրահամ Սարրաֆեանի²⁷ մահուան մասին: Մենք խորապէս զգում ենք, որ դա մեծ կորուստ է նրա ժողովրդի եւ բարեկամների համար: Նա մեզ հետ նոյնպէս բարեկամացաւ եւ մենք նրան լիջում ենք սիրով եւ երախտագիտութեամբ: Նրա մահը եւ Սիրիային առընչուող վատ նորութիւնները, ինչպէս նաեւ Ֆրանսիական կառավարութեան դիտաւորութիւններն ինձ յանգեցրին մի նոր (անընթեռնելի), ինչ դուք ասացիք հայ ժողովրդին ի նպաստ խնդրատու կազմակերպութեան մասին:

Ձերմագին ողջոյններով մեր երկուսից Ձեզ եւ տիկին Ֆոքսին:

Եղբայրաբար Ձերդ՝
[Նաթանայէլ Բեսքով]

Յ.Գ. Թուլլ կը տա՞ք ներփակել միջանդի տող տիկին Սարրաֆ-
եանին, քանի որ ես չգիտեմ Բէյրութի նրա հասցէն:

Զ

Մարտ 28, 1927ի նամակից

Պարոն Մարշալ Ֆոքս

Ես ձեռք եմ բերել պարոն Բարթի²⁸ գիրքը, սակայն տակաւին ժա-
մանակ չեմ ունեցել ընթերցելու այն: Կարծում եմ՝ կը կարողանամ ա-
նել այդ յաջորդ անգամ: Թէեւ մտավախութիւն ունեմ, որ այս գիրքը
չատ չընթերցուի այտեղ Սկանդինաւիայում: Մենք նոր ենք ստացել
մի մեծ եւ շատ լաւ գիրք Հայաստանի մասին դանիերէն լեզուով²⁹,
գրուած Հայաստանին նպաստամատուց դանիական կոմիտէի ղեկավա-
րի կողմից, եւ իհարկէ, այս գիրքը լայնօրէն կը տարածուի այն
չըջաններում, որտեղ որեւէ հետաքրքրութիւն կայ այս նիւթի
հանդէպ:

ՄԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Natanael Beskow, "Det armeniska folkets lidande", *Dagens nyheter*, 24/12/1920.

² Rädde Armenien! "Meddelanden från förbundet för Kristet Samhällsliv" 1921, No. 2-3,
էջ 10.

³ "Meddelanden...", 1921, No. 7-9, էջ 23.

⁴ Dr. Johannes Lepsius, *Ett kristet folks undergång*; Dr. Martin Niepage, *Vad entysk lektor
i Asiatiska Turket upplevde år 1915; Hur det gick till vid Armeniernas deportation*;
Natanael Beskow, *Ett martyrfolk i det tjugonde århundradet*. Բոլորն էլ Svenska
Kommitén för Armenien, Birkegårdens förlag, Stockholm, 1921: Այս գրութիւնները
վերահրատարակուել են եւ ժանէթ Յակոբեանի թարգմանութեամբ լոյս են տեսել
Հիւսիսափայլ տարեգրքում, Ուփսալա, 1995, Բ. տարի, էջ 191-238.

⁵ Նկատի ունի ժընեւի 1920 թուականի նոյեմբերի համաժողովը:

⁶ Beskow, էջ 11:

⁷ Sverige önskar ej mandat över Armenien, *Dagens nyheter*, 23/04/1920.

⁸ "Meddelanden...", 1921, No 7-9, էջ 4-5; P.S. om Armenien, *անդ*, էջ 22;
Armenien,"*Kristet Samhällsliv*" 1923, No 8, էջ 4-6; Armenien, *անդ*, 1924, No 1-2,
էջ 12; Internationella försonings förbundets Armenkoloni i Tel Samen, *անդ*, 1924,
No 10, էջ 2; Tel Armen, *անդ*, 1925, No 9-10, էջ 14; Den armeniska kolonisationen i
Syrien, *անդ*, 1930, N 4-5, էջ 11.

⁹ Skrivelse i armeniska frågan till Nationernas förbund, "Meddelanden...", 1922, No 8-9,
էջ 2-4.

¹⁰ Karen Jeppe, *Den armeniska kolonisationen i Eufrat-Trakten*, Stockholm, 1930, էջ 8:

¹¹ *Stockholm-Tidningen* 14/02/1924, *Նաւե՛ Հայրենիք*, Բոստոն, 15/05/1924.

¹² Natanael Beskow, *Internationella försonings förbundets Armenkoloni*, Stockholm, 1924.

- ¹³ Natanael Beskow, *I Palestina och Syrien*, Stockholm, 1926; *En svensk jordbrukkoloni för armeniska flyktingar*, Stockholm, 1927.
- ¹⁴ Natanael Beskow, *Armeniska flyktingarna av idag*, Stockholm, 1936.
- ¹⁵ Տե՛ս՝ Ուփսալայի համալսարանի գրադարան (Քարոլինա Ռեդիվիա), ձեռագրերի բաժին, Նաթանայել Բեսքովի ֆոնդ, թիւ 413 D: 1, 413 D:2:
- ¹⁶ Այս եւ յաջորդ նամակն ուղղուած են դանիուհի գրող, հասարակական գործիչ Ինգա Նալբանդեանին (ծնեալ Քոլլին, 1879-1929), որն ամուսնացած է եղել քիմիկոս, կրթական գործիչ Մարտիրոս Նալբանդեանի (1872-1916) հետ: Անդամակցել է դանիական, Հայ Բարեկամների կոմիտէին: Դանիերէն է թարգմանել հայ բանաստեղծների, հրատարակել հայկական թեմաներով պատմուածքներ, որոնք թարգմանաբար լոյս են տեսել նաեւ շուեդերէն, նորուեգերէն եւ այլ լեզուներով:
- ¹⁷ Քարէն Եփփէ (1876-1935) դանիացի միսիոներուհի, 1903 ից աշխատել է Ուրֆայի գերմանական որբանոցում, խնամել բազմաթիւ հայ որբերի: 1920 ին հաստատուել է Հայկում, աշխատանոցներ հիմնել հայ կանանց համար, 1922-1928 թթ. մասնակցական գերութիւնից ազատել 1792 հայ մանուկների եւ կանանց: 1930 ին Ստոկհոլմում շուեդերէն լոյս է տեսել նրա, *Եփրատի հովտի հայագաղութը*, գըրքովը: Բեսքովը նրա գործունէութեան մասին բազմիցս գրել է իր յօդուածներում եւ գրքերում: Եփփէն մահացել է Հայկում եւ թաղուել տեղի Շէլլա Մաքսուդի գերեզմանատանը: Նրա անուամբ է կոչուած Հայկի հայկական ճեմարանը:
- ¹⁸ Վրմենիերվենէն» (Հայերի բարեկամներ) հայերի նպաստամատուց դանիական կոմիտէն, որ 1927-1936 թթ. հրատարակել է համանուն պարբերական: Նամակում ակնարկուածը վերաբերում է հաւանաբար մի աւելի վաղ հրատարակութեան:
- ¹⁹ Մարիքա Շթէլլոնաթեդթ շուեդուհի գրող, *Հայերի սարսափելի իրավիճակը* գրքովկի հեղինակը (Ստոկհոլմ, 1917):
- ²⁰ Նամակն ուղղուած է անգլիացի հասարակական գործիչ Սենթ Զոն Քաչփուլին: Վերջինս որպէս Լորդ Մէլլըրգ մարդասիրական հիմնադրամի ներկայացուցիչ 1916-1917 թթ. իր պաշտօնակից Բաքհաուզի հետ միասին որբանոց է բացել Իգդիրում, ապա՝ կոստանդնուպոլսում, մասնակցել որբահաւաքման աշխատանքներին:
- ²¹ Նկատի ունի Մ. Հ. Ուարդի *Բռնագաղթները Փոքր Ասիայում* գիրքը (Լոնդոն, 1922):
- ²² Քրիստոնէական շարժման խորհրդի գլխավոր քարտուղար Օլլուր Դրայլերին գրած այլ նամակներում եւս լիչուել է Հայաստանը Այսպէս, 1922 ի Սեպտեմբերի 22 ին Բեսքովը Դրայլերին ուղղած նամակում լիչել է, որ ձերբիակ ուղարկուած եմ ֆրանսերէն եւ անգլերէն գրութիւններ Հայաստանի մասին» (Ուփսալայի համալսարանի գրադարան, Նաթանայել Բեսքովի արխիւ, G 21af:14, էջ 106): Մէկ այլ նամակում նա խնդրել է Դրայլերին տեղեակ պահել իրեն հայկական գործերի մասին (անդ, էջ 107): Վերջին նամակին էլ յաջորդել է հրապարակուող նամակը:
- ²³ Եոհաննէս Լեփսիուս (1858-1926) գերմանացի հոգեւորական, հասարակական գործիչ, հայկական հարցի վերաբերեալ միջանի գրքի հեղինակ:
- ²⁴ Սամուէլ Թիսէլ, շուէդ հոգեւորական, Հայաստանին նպաստամատուց շուեդական կոմիտէի անդամ:

- ²⁵ Քեմայի փաշա (Մուստաֆա Քեմայ Աթաթիւրք, 1881-1938), թուրքական հանրապետութեան հիմնադիրը եւ առաջին նախագահը (1923-1938)։
- ²⁶ Այս եւ լաջորդ նամակն ուղղուած է անգլիացի հասարակական գործիչ Մարշալ Տրքսին։
- ²⁷ Աբրահամ Սարրաֆեան (1873-1926) հասարակական գործիչ, մեծ աշխատանք է կատարել առաջին աշխարհամարտի տարիներին Լիբանանում հաստատուած հայ գաղթականութեան շրջաններում։ Անդամակցել է Բէլլուքի մի շարք հանրային կազմակերպութիւններին։ Բեքովը նրա մասին գրել է Պաղեստինում եւ Սիրիայում գրքոյկում (Ստոկհոլմ, 1926, էջ 146-147)։ Սարրաֆեանի մասին տես՝ Յովհաննէս Թ. Նաճարեանի «Աբրահամ Թ. Սարրաֆեան» յօդուածը, Հայաստանի կոչնակ, Ն.Խ. Երրք, 21 Օգոստոս, 1926, թիւ 34, էջ 1202-1204։
- ²⁸ Նկատի ունի Չ. Բարթի Արարատի ժողովուրդը գիրքը (Լոնդոն, 1926)։
- ²⁹ Նկատի ունի Օ. Մ. Բենեդիկտսէնի Հայաստան. մի ժողովրդի կեանքը եւ պայքարը հազարամեակների ընթացքում, քարտէզներով եւ նկարներով գիրքը (Կոպենհագէն, 1925)։

NATANAYEL BESKOW'S LETTERS PERTAINING TO THE
ARMENIAN REFUGEES
(Summary)

ARTSVI BAKHTCHINIAN

Through the use of a number of letters by the Swedish Rector of Dursholm School, head teacher and theologian, Natanayel Beskow (1865-1953), the author brings to light the philanthropic activities of the Swedish Armenophiles between 1915 and 1923. The main objective of the latter was to persuade the Swedish government to assume the mandate of the newly independent Republic of Armenia. However, when this objective failed, these philanthropists and their Christian Popular Committees campaigned to relieve the hardships of the Armenian refugees. They raised money to save Armenian orphans, young girls and widows from the Syrian desert. They were instrumental in establishing the Tell al-Arman refugee camp, which was run by the very capable missionary, Miss Karen Jeppe. The author also highlights the steps and measures taken by these philanthropists to whip up the Swedish public opinion in support of the Armenian refugees.